

AZ ELÍTÉLTEK KLASSZIFIKÁCIÓJA, A KATEGÓRIA- ÉS KREDITRENDSZER MŰKÖDÉSI ELVE A 2024-BEN HATÁLYBA LÉPŐ TÖRVÉNY ALAPJÁN

*The classification of convicts, the principles of the category
and credit system based on the 2024 law amendment*

2024 első negyedévében jelentősen megváltozott a büntetés-végrehajtás szabályozási környezete, mely alapjaiban határozza meg és alakítja át annak működési struktúráját. Jelen tanulmány célja, hogy egyrészt röviden bemutassa azokat az okokat, melyek a törvénymódosítás háttérében álltak, másrészt felvázolja az új szakmai rendszer főbb kereteit.

A tanulmány bemutatja az új törvény két meghatározó elemét: a végrehajtási fokozatokat, a rezsimszabályokat és a biztonsági kockázati besorolást felváltó kategóriarendszert, valamint a fogvatartottak értékelését, előmenetelét biztosító kreditrendszert.

Kulcsszavak: büntetés-végrehajtás, kategóriarendszer, kreditrendszer, jogszabályi háttér, végrehajtási fokozat

In the first quarter of 2024, the legal framework of the prison system changed significantly, which fundamentally determines its structure. The purpose of this study is to briefly present the reasons behind the amendment of the law, on the other hand, to outline the main framework of the new professional system.

The study presents the two defining elements of the new law: a) the category system that replaces the levels of execution, the regime system and the security risk classification, and b) the credit system that ensures an advancement/progress framework for prisoners.

Keywords: prison, category system, credit system, legal framework, level of execution

A jogszabály-módosítás oka, háttere

A büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvény (a továbbiakban: Bv. tv.) módosítását a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága (a továbbiakban: BvOP) kezdeményezte, elsősorban az akkor hatályos szabályozás szakmai diszfunkcióira alapozva. A jogszabály-módosítás végleges hatálybalépését és a rendeleti szabályok kiadását egy közel kétéves előkészítő munka előzte meg. Az előkészítő tárgyalások elsősorban az Igazságügyi Minisztérium, a Belügyminisztérium és a büntetés-végrehajtási szervezet közt zajlottak, mindazonáltal több egyeztetésen is képviseltette magát a Kúria, az Országos Bírósági Hivatal, az Ügyészség, az Alapvető Jogok Biztosának Hivatala és a Magyar Ügyvédi Kamara is, amely mutatja, hogy milyen széles szakmai körben került megvitatásra és elfogadásra az új koncepció.

A büntetés-végrehajtási szervezet alapvetően az akkor hatályos törvényhez képest egy áttekinthetőbb és egyszerűbb besorolási rendszert kívánt létrehozni, amelyben az elítéltek kategorizálása során a cselekmény helyett az ember áll annak szakmai fókuszában. Ezzel párhuzamosan egy olyan szabályozási környezet kialakítása volt a cél, amelyben az elítéltek klasszifikációja során a jelenlegihez képest nagyobb szakmai szabadságot kap a szervezet.

Annak érdekében, hogy érthető legyen a büntetés-végrehajtási szervezet motivációja, szükséges lehet a szakmai működést érintő anomáliákat és dilemmákat röviden bemutatni. Az elmúlt száz évben minden ország minden börtönében megtalálható volt valamilyen kategorizációs rendszer, ami alapján besorolják a fogvatartottakat. Ez egy működési alapszükséglet, melynek már pusztán létezése is nagyon sok elméleti kérdést vet fel. Miért kategorizáljuk egyáltalán a fogvatartottakat? Ez egy biztonsági célokat szolgáló intézkedés vagy egy motivációs eszköz? Ez egy garanciális elem? A szabadságvesztés és a kiszabott tartam önmagában „kevés”, ezért szükséges, hogy annak letöltése során is legyen, akinek szigorúbbak a feltételei a többihez képest? Mi a célja egyáltalán? Ehhez képest ki kategorizálja az elítélteket? Aki ítélkezik? Akinek foglalkoznia kell az elítélttel? Akinek a felelőssége a végrehajtás akár egy hónapig, akár életfogytiglan?

Ezen kérdésekre vélhetőleg más választ adna a szakpolitikai döntéshozatal, a jogalkotó, az ítélkező bíró, a végrehajtásért felelős szerv, a törvényességi felügyeletet ellátó ügyész és szinte minden olyan szervezet, aki érintett a folyamatban. A problémafelvetés elméleti kereteinek körbejárására jelen tanulmányban terjedelmi okok és az írás logikai felépítése miatt sem vállalkozom; kizárólag a büntetés-végrehajtás, azaz a végrehajtó oldaláról igyekszem bemutatni azon működési anomáliákat, melyek a törvénymódosítás hátterében állnak.

Szakmai és működési diszfunkciók a végrehajtási fokozatok rendszerében

A 2013-tól hatályos rendszer lényegi elemét a végrehajtási fokozatok mellett az ezen belül értelmezhető rezsim és biztonsági kockázati besorolás adta. A bíróság a kiszabott ítélet részeként határozza meg, hogy milyen végrehajtási fokozatban kell a szabadságvesztést letölteni a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (a továbbiakban: Btk.) alapján. Emellett, ez idáig a végrehajtási fokozatok határozták meg az elítéltek életrendjének alapjait, a végrehajtás szigorúságát, a biztonsági igények szintjét stb. Az egyes fokozatok közti átjárást, tehát börtön fokozatból fegyház vagy fogház fokozatba átsorolást szintén csak bírói döntéssel lehetett elérni. A börtönökön belül a különböző végrehajtási fokozatú elítélteket el kellett különíteni egymástól, azaz egy fegyház és egy fogház fokozatú elítélt nem lehetett egy zárkában. Munkahelyen, rendezvényeken természetesen nem kellett szeparálni őket (hozzá kell tenni, hogy a szűkös infrastrukturális lehetőségek mellett ez fizikailag lehetetlen is lenne), de elhelyezésükben igen.

Minden végrehajtási fokozaton belül volt három rezsimkategória (enyhébb, általános, szigorúbb), emellett az elítélteket egy szintén három fokozatú biztonsági kategóriába (alacsony, közepes, magas) is besorolták. A rezsimkategória elsősorban az elítélt együttműködési hajlandóságát, büntetés-végrehajtási intézeten (a továbbiakban: bv. intézet) belüli kockázatát, fegyelmi helyzetét fejezte ki. A biztonsági kockázati besorolás pedig elsősorban az elítéltekkel szemben alkalmazandó biztonsági előírásokat, intézkedéseket határozta meg (mozgatásakor szükséges-e bilincselés például). A végrehajtási fokozatokon belüli rezsim és biztonsági kockázati kategória volt az, amiről a büntetés-végrehajtási szervezet saját hatáskörben dönthetett. A végrehajtási fokozatokon belüli eltérő rezsimok némileg enyhébb és szigorúbb életrendet határoztak meg.

A végrehajtási fokozatok, a rezsimok és a biztonsági besorolás leegyszerűsítve összesen (csak a nem fiatalkorú ítéletet töltő elítéltekre vonatkozóan) 27 különböző besorolási lehetőséget jelentett.

Végrehajtási fokozat	Rezsimkategória	Biztonsági kockázati besorolás		
		Alacsony	Közepes	Magas
Fogház	Enyhébb	1	2	3
	Általános	4	5	6
	Szigorúbb	7	8	9
Börtön	Enyhébb	10	11	12
	Általános	13	14	15
	Szigorúbb	16	17	18
Fegyház	Enyhébb	19	20	21
	Általános	22	23	24
	Szigorúbb	25	26	27

1. táblázat: A végrehajtási fokozatok, a rezsimek és a biztonsági besorolás lehetséges kombinációi

A besorolási lehetőségek széles köre azonban csak látszólagos. Ebből a 27 elvi kategóriából az elítélt életrendjét, a végrehajtás szigorúságát elsősorban a végrehajtási fokozathoz rendelt 9 különböző rezsimkategória határozta meg. Ami azonban nem azt jelenti, hogy az elítéltek valóban 9 kategórián belül mozogtak volna, vagy hogy az elítélteket 9 kategóriába lehetett volna helyezni. A rendszer egyik meghatározó eleme ugyanis, hogy az elítéltek klasszifikációja valójában a végrehajtási fokozatoknak volt alárendelve, így az elítéltek lényegében három kategórián belül mozogtak. Ennek velejárója, hogy érdemi progresszivitást a rendszer nem kínált. Fő szabály szerint mindenki általános rezsimbe került besorolásra, ehhez képest kerülhettek az elítéltek valamivel kedvezőbb, azaz enyhébb vagy szigorúbb rezsimbe. Ezen túlmenően az átjárás alapvetően nem volt lehetséges. Az elítélteket a bíróság által az ítélet meghozatala pillanatában megállapított végrehajtási fokozatok (és nem magatartás alapú rezsimek) szerint kellett törvényi előírásoknak megfelelően elkülöníteni. Azaz míg egy szigorúbb és egy enyhébb rezsimű börtön fokozatú elítélt egy zárkán elhelyezhető volt, addig egy szigorúbb rezsimű börtön és egy szigorúbb rezsimű fegyház fokozatú nem (hiszen hiába, hogy a rezsimkategória egyezett, a végrehajtási fokozat nem). Függetlenül attól, hogy milyen az ítéletük hossza, hányszor és mióta vannak börtönben, hány fenyítésük van, vagy hogy mind a ketten erőszakos cselekmény miatt kerültek szigorúbb rezsimbe, a végrehajtási fokozat volt a meghatározó.

A fenti anomáliák mellett a 2013-as törvény szakmai érdemeit adja mindazonáltal, hogy a rezsimkategóriák megjelenése fektette le a szakmai alapjait egy olyan klasszifikációs rendszernek, melyben megjelenhetnek a büntetés-végrehajtás kifinomultabb szakmai igényei és az elítélt börtönön belül tanúsított magatartása is.

A végrehajtási fokozatokban rejlő diszfunkciók

A végrehajtási fokozatok rendszere tehát alapvetően az elkövetett cselekményből indul ki, és a bírósági döntés része. A börtönben tehát az elítélt akár 1 hónapra, akár 40 évre a bírósági döntés alapján meghatározott enyhébb vagy szigorúbb életrend alapján tölti a büntetését. Akkor is, ha együttműködő a szervezettel, annak céljaival, személyi állományával, és akkor is, ha nem. A működés során további probléma fakad abból is, hogy egy elítélt nem feltétlenül egyetlen bűncselekményt követ el, azaz a fogvatartottak jelentős része nem egyetlen elkövetett bűncselekmény okán tartózkodik börtönben.

A törvény módosításának előkészületeként a BvOP több statisztikai háttérelvezést is készített. A fogvatartottak létszáma az elmúlt években hektikusan mozgott, de megközelítőleg 18 500 fő az elmúlt évek átlaga. Ez a szám azonban részletesebb vizsgálatot igényel, hiszen az elemzések adatai alapján a 2022-es évben például összesen 40 604 fogvatartott volt a hazai börtönökben, ami duplája annak a létszámnak, ami a jelenlévő fogvatartottak számát (tehát a megközelítőleg 18 500 főt) adta, hiszen a rövid ítéletek (egy adott ember egy évben többször is megfordulhat börtönben), a szabadulások, a bevonulások, elővezetések, tehát az „átmenő forgalom” (és a velük járó adminisztráció és szakmai munka terhe) lényegesen magasabb, mint az éppen egy időpillanatban benntartózkodó fogvatartottak száma. A felmérésben akkor éppen jelenlévő 13 303 fő elítéltből 6 487 főnek volt még végrehajtásra váró ítélete, 2 132 főnek volt folyamatban lévő ügye, míg 1 451 főnek valamilyen végrehajtásra váró ítélete és emellett folyamatban lévő büntetőügye is. A 13 303 elítélt összesen 43 429 különböző ítélettel rendelkezett, ami többszöröse az elítéltek létszámának.

A kiszabott ítéleteket az elítéltek egy bonyolult rendszer alapján, de lényegében egymás után töltik, nagyon leegyszerűsítve mindig a legsúlyosabbat előre véve. Ha már eleve több ítélettel kezd meg valaki a szabadságvesztés büntetését, akkor kezd a szigorúbbal, majd halad az enyhébb(ek) felé. Egy példával élve: valaki a fegyház fokozatú erőszakos bűncselekményének ítéletét kezdni tölteni, majd a börtön fokozatút, végül a fogház fokozatút (például lopásért). Ennél bonyolultabb, ha valaki már eleve börtönben van, és úgy kap egy újabb ítéletet, mert ha az súlyosabb, mint az, amit éppen töltött, akkor azt megszakítva kezd el a szigorúbbat.

Egy újabb, meglehetősen bonyolult, de sajnos a mindennapokban igen gyakori példával élve, ha valaki lopásért került bv. intézetbe fogház fokozatban, majd annak töltése alatt 3 hónap múlva kap egy 10 év fegyház fokozatú ítéletet erőszakos cselekményért (akár úgy is, hogy az lehet, hogy korábban történt, mint a lopás, de az ügy tárgyalása hosszú ideig húzódott), akkor a lopásért töltött ítéletet megszakítják, és a szigorúbb végrehajtási fokozatú előresorolódik, és azt kezdni tölteni. Esetleg idő közben kap egy börtön fokozatú, 2 év tartamú ítéletet egy másik vagyon elleni bűncselekményért is, illetve egy

évvel később egy újabb 3 év börtön fokozatú börtönbüntetést, amely esetén kizárták a feltételes szabadlábra bocsátás lehetőségéből. Így a fegyház letöltését követően kezdi meg a börtön fokozatú ítéleteket tölteni, de ezt sem feltétlenül időrendi sorrendben, hanem előre veszik (a példában időben később kapott) azon börtön ítéletet, melyben kizárták a feltételes kedvezmény lehetőségét, majd folytatja a másikkal, amelyben akár feltételes szabadságra bocsátható (ami esetében nem azt jelenti, hogy elhagyja a bv. intézetet, hiszen a kezdetben megkezdett fogház fokozatú ítélet maradáknak letöltése még vár rá). A statisztikákban ez a rendkívül bonyolult folyamat úgy fog megjelenni, hogy 10 évvel ezelőtt az akkor még fogház fokozatot töltő elítélt fogház, jelenleg fegyház, majd 2 év múlva börtön fokozatú lesz, végül 5 év múlva ismét fogházbüntetést tölt majd a tizenöt évvel azelőtt megkezdett lopás okán kiszabott ítélete miatt (abból az ítéletből első büntényesként), melyet lehet, hogy időben még csak nem is a legkorábban követett el.

Az ítélkezés szempontjából mindez érthető persze, hiszen külön ügyek, külön tárgyalások, külön bűncselekmények vannak. De ha végrehajtási vagy emberi oldalról tekintjük, akkor meglehetősen abszurdnak tűnhet ez a logika.

A végrehajtási fokozat mögött ugyanis emberek vannak; bűnelkövetők, akik eltérő kriminalitással, erőszakossággal, veszélyességgel bírnak, függetlenül attól, hogy aktuálisan milyen végrehajtási fokozatot eredményező bűncselekmény okán kiszabott ítéletet töltenek. Hiszen nem a Btk. szerinti kategorizáció határozza meg az embert, legfeljebb fordítva, abban viszont az emberi tényező nem változik. A fenti példa persze kiragadott eset, de korántsem ritka, és emellett előfordul olyan fogház fokozatú elítélt is, aki valóban első büntényesként pár hónapos ítéletet tölt gondatlan, nem erőszakos cselekmény okán, míg van olyan fegyház fokozatú aki első büntényesként életfogytiglani ítéletét tölti emberölés okán, és van olyan fegyház fokozatú, aki nyolc évet tölt kábítószer-kereskedelem miatt, és olyan is, aki rablásért tölt 8 év börtön fokozatú ítéletet úgy, hogy az elmúlt tíz évben ez a harmadik bűncselekménye. Van olyan fogház fokozatú, akinek ez az első olyan bűncselekménye, amiért letöltendő szabadságvesztést kapott, viszont korábban volt három pénzbüntetése, két elzárása, egy felfüggesztett szabadságvesztése és fogházbüntetésének a harmadik hetében a bv. intézetben belül követ el erőszakos bűncselekményt. Mondhatjuk-e tehát teljes bizonyossággal, hogy a fogházbüntetést töltő kevésbé súlyos elkövető, mint a fegyházbüntetésű, vagy kisebb a társadalomra való veszélyessége?

Így szakmai szempontból a legfontosabb érv a szabályzó módosítása kapcsán az volt, hogy a végrehajtási fokozatok alapján működő végrehajtás egy merev, statikus, a büntetés-végrehajtás szempontjából a szakmai munkát erősen akadályozó rendszert jelent, mely cselekményből következő ítéleteken alapul, és nem emberközpontú. A büntetés-végrehajtás azonban nem bűncselekményeket, hanem bűnelkövetőket tart fogva. Ez

annál is inkább fontos, mert ahogy fentebb is írtam, jellemzően egy elítélt nem egy bűncselekményt követ el. Ezzel párhuzamosan változik a társadalmi nyilvánosság mértéke és társadalomformáló ereje is, ebből fakadóan a börtönökkel szembeni társadalmi elvárások is. Mindemellett sokat változott a büntetés-végrehajtás kereteit és feladatait meghatározó hazai és nemzetközi jogi elvárások és egyezmények köre is, melyek a büntetés-végrehajtás számára is meghatározó kötelezettségeket hoztak magukkal.

A fogház, börtön, fegyház elnevezés ugyan az 1878-ban hatályba lépett büntető törvénykönyv, az úgynevezett Csemegi-kódex óta része a hazai büntetőpolitikai terminusnak, (bár a Csemegi-kódex ezeket a fogalmakat külön büntetési nemként kezelte, a halálbüntetés, az államfogház és a pénzbüntetés mellett). Ugyanakkor a végrehajtási fokozatok jelenlegi rendszere, azaz a bírósági ítéletbe ágyazott hármas felosztás – mely az elítélt életrendjét és a büntetés szigorúságát határozza meg – nem hazai sajátosság, és nem magyar történelmi hagyomány. A nemzetközi (elsősorban kelet-európai) gyakorlatot nézve olybá tűnik, hogy csak nevében hordozza magában a Csemegi-kódex hagyományait, alapvetően posztszovjet országokban vagy posztszovjet érdekszférához tartozó államokban terjedt el megoldásként ez a fajta kategorizáció. Ennek ellenére is nehéz a XXI. század elején olyan országot találni, ahol ilyen formában még fennmaradt, melynek okát nagyrészt annak mára már idejétmúlt, merev jellegében kereshetjük. Így a jelen tanulmányban bemutatott módosítás a hazai büntetés-végrehajtás sok évtizedes szakmai törekvését szerette volna beteljesíteni (vagy legalábbis lefektetni annak alapjait).

Nemzetközi gyakorlat

A jogszabály-módosítási koncepció előkészítésében a büntetés-végrehajtási szervezet több oldalról is próbálta feltérképezni a nemzetközi gyakorlatot, ezért több európai ország és az Egyesült Államok gyakorlatát is figyelembe vette a koncepcióanyag kidolgozásában. Ezen részletes gyakorlati háttérrel itt nem kívánom bemutatni, ugyanakkor röviden megállapítható, hogy a kategóriarendszer, illetve a besorolások eljárásrendi kidolgozásában elsősorban európai, míg a kreditrendszer kapcsán alapvetően amerikai gyakorlat volt a koncepcióalkotás alapja.

A büntetés-végrehajtási rendszerek intézményi megoldásainak európai gyakorlatába részletes betekintést nyújt az European Organization of Prison and Correctional Services (EuroPris). Az EuroPris rendszerében az egyes országok büntetés-végrehajtási szervezeteinek lehetősége van tematikus „körkérdéseket” megfogalmazni. Az EuroPris tudásmenedzsment rendszere a tagországok válaszait és a témákat tematikusan gyűjti, és részben nyilvánossá is teszi azokat. A témát illetően a BvOP 2020-ban tett fel körkérdést az elítéltek kategória-besorolásáról és a bíróságok szerepéről. A tagállami válaszok alapján alapvetően nagyon vegyes kép rajzolódott ki az intézményi megoldásokat tekintve, így van, ahol a börtönök maguk kategorizálják az elítélteket,

a középírányító szerv jóváhagyása mellett (Spanyolország például), míg máshol erre önálló intézményt hoztak létre (Finnország, Hollandia). Összességében az elmondható, hogy Európában ma már az a gyakorlat, hogy az elítéltek klasszifikációja a büntetés-végrehajtási szervezet feladata és felelőssége. A bíróságnak nincs, vagy csak nagyon korlátozott a szerepe a besorolások tekintetében.

Érdekeség, hogy a válaszadó országok közt Csehország 2017-ben, Litvánia 2020-ban változtatott azon a jogszabályi környezeten, ami az eljáró bíróság hatáskörébe adta az alapvető rezsimek kijelölését. Szlovákiában még hazánkhoz hasonló rendszer működik, ugyanakkor válaszáadásuk alapján ők is aktuálisan gondolkodtak a jogszabályi keretek módosításán.

A kategória- és kreditrendszer működési elve

A jogszabály-módosításnak és koncepciójának az volt a célja, hogy egy áttekinthetőbb besorolási rendszert hozzon létre, melynek kategorizációs elvében nem pusztán az elkövetett bűncselekmény, hanem a bűnelkövető és annak kriminológiai jellemzői dominálnak. A végrehajtási fokozatok merev rendszeréhez képest egy progresszívebb működés kialakítására volt törekvés, mely egyben elkülönítési és elhelyezési szempontból biztosít optimálisabb, szakmaibb lehetőségeket.

A 2024-től hatályos változások egyik legfontosabb eleme a végrehajtási fokozatokat, a rezsimszabályokat és a biztonsági kockázati besorolást felváltó kategóriarendszer. A végrehajtási fokozatok ugyan megmaradnak, azonban az új szabályzóban elsősorban garanciális elemként, és nem a büntetés végrehajtás rendjének fő meghatározójaként élnék tovább.

Az elítéltek klasszifikációjának alapja tehát egy 5 fokozatú besorolás, melyben a legenyhébb fokozat az I., a legszigorúbb az V. kategória.

Kategóriák	I.	II.	III.	IV.	V.
	Legenyhébb → Legszigorúbb				

2. táblázat: A kategóriarendszer logikája

Az elítéltek a Bv. tv.-ben meghatározott szempontok alapján kerülnek kategorizálásra, melyben kiemelt szempont az elkövetett cselekmény jellege, hossza, az elítélt visszaesési foka, korábbi fegyelemsértései stb. Azaz lesz, aki már a fogvatartásának kezdetén kedvezőbb, lesz, aki szigorúbb kategóriába kerül besorolásra. Ennek menete és garanciális elemei, a végrehajtási fokozatok szerepe egy későbbi alfejezetben részletesen is bemutatásra kerül. A szabályzó hatálybalépésével a korábbi végrehajtási fokozatokat,

és az ezen belüli rezsimrendszerbe sorolt elítélteket át kell sorolni az új szabályozónak megfelelő kategóriákba (az átsorolást az alábbi táblázat mutatja).

VÉGREHAJTÁSI FOKOZAT/REZSIM		ÁTSOROLÁSI KATEGÓRIA
FOGHÁZ	Enyhébb	I.
FK. ¹ FOGHÁZ	Enyhébb	
	Általános	
FOGHÁZ	Általános	II.
FK. FOGHÁZ	Szigorúbb	
BÖRTÖN	Enyhébb	
FK. BÖRTÖN	Enyhébb	
	Általános	
FEGYHÁZ	Enyhébb	III.
BÖRTÖN	Általános	
FOGHÁZ	Szigorúbb	
FK. BÖRTÖN	Szigorúbb	
FEGYHÁZ	Általános	IV.
BÖRTÖN	Szigorúbb	
FEGYHÁZ	Szigorúbb	V.

3. táblázat: Fogvatartottak átsorolása az új szabályozónak megfelelő kategóriákba

Az átsorolási logika és annak áttekintő ábrája rávilágít arra is, hogy miért és mennyivel lesz áttekinthetőbb a klasszifikációs rendszer, hogyan viszonyul egymáshoz a korábbi és az új struktúra. Ehhez hozzátartozik az is, hogy a korábbi rendszer gyakorlatilag csak a végrehajtási fokozatokon belül értelmezte a szigorúbb és az enyhébb rezsimet, míg az új struktúra még a legszigorúbb esetben is, a tényleges életfogytiglanra ítélt elkövetőknél is kínál érdemi „előmeneteli” lehetőséget, természetesen bizonyos korlátok között (lásd később).

Az elítéltek kategóriák közti mozgását a kreditrendszer biztosítja, ami azt jelenti, hogy az elítéltek a számukra felkínált programokban való részvételük, együttműködési hajlandóságuk alapján krediteket tudnak szerezni. Az ítélettartam alapján meghatározott kreditszám megszerzése esetén tudnak előre lépni egy kedvezőbb kategóriába, fegyelemsértések esetén pedig krediteket veszíthetnek, és/vagy visszasorolódnak szigorúbb kategóriába.

Kategóriarendszer

A fogvatartotti klasszifikáció alapja tehát az elítéltek kategória-besorolása, melynek alapja az elkövetett bűncselekmény súlya, jellege, az elítéltek kriminológiai jellemzői és (a korábban csak korlátozottan figyelembe vett) bv. intézetben tanúsított magatartása.

1 Fiatalkorú

A kategória-besorolás határozza meg az együttes elhelyezés lehetőségét, a végrehajtás rendjének szigorúságát.

Az enyhébb kategóriák egyben kedvezőbb elhelyezési körülményeket és feltételeket is jelentenek. Minden elítélt számára nyitott lehetőség az enyhébb kategóriák felé való elmozdulás, függetlenül attól, hogy az adott személy jogosult-e bizonyos jogszabályok által biztosított kedvezményekre, amilyen például a feltételes szabadságra bocsátás vagy a reintegrációs őrizet.

A kezdeti kategória-besorolás logikája

Az elítélt végrehajtási fokozata határozza meg, hogy az egyes elítélteket milyen kategóriába lehet, és milyen kategóriába nem lehet fő szabály szerint besorolni. A főszabálytól való eltérést az enyhébb kategóriákba is csak meghatározott esetekben enged a szabályzó, a szigorúbb kategóriákba való besorolás esetén pedig büntetés-végrehajtási bírói (a továbbiakban: bv. bírói) kontrollhoz kötött a döntés (lásd később a jogorvoslati és kontrollmechanizmusok fejezet).

KEZDETI BESOROLÁSI LEHETŐSÉGEK ÉS AZOK KORLÁTOZÁSAI			
KAT.	FOGHÁZ	BÖRTÖN	FEGYHÁZ
V.	Kezdeti besorolásban nem kerülhet	Bv. bírói kontroll mellett	
IV.	Bv. bírói kontroll mellett		
III.			Korlátozások mellett sorolható
II.		Korlátozások mellett sorolható	Kezdeti besorolásban nem kerülhet
I.	Korlátozások mellett sorolható	Kezdeti besorolásban nem kerülhet	

4. táblázat: Kezdeti besorolási lehetőségek és azok korlátozásai

Ezen korlátozások figyelembevételével az elítéltek tényleges kategória-besorolása jogszabály szerint a kockázatelemzési, valamint a reintegrációs programok kiválasztását elősegítő vizsgálat alapján kerül meghatározásra. A kialakított rendszerben a végrehajtási fokozatok tehát megmaradnak az ítélet részeként, a büntetés-végrehajtás során azonban a jelenlegitől némileg eltérő funkcióval és más hangsúllyal jelennek meg. Garanciális elemként működnek, melyek meghatározzák az elítéltek kezdeti besorolásának kereteit és némely esetben a legkedvezőbb elérhető kategóriát, de ezen keretrendszeren belül a büntetés-végrehajtási szervezet tudja érvényesíteni saját, szakmai alapokon nyugvó besorolási szempontrendszeit.

A törvény a kategória-besorolások kapcsán három illetékességi szintet jelöl meg:

1. Az 5 év alatti ítéletek esetén a besorolásokat bv. intézeti hatáskörbe teszi, melyről a Befogadási és Fogvatartási Bizottság (a továbbiakban: BFB) döntése alapján születik határozat.
2. Ha a szabadságvesztés vagy a még végrehajtásra váró ítélet együttes tartama az 5 évet meghaladja, akkor a törvény agglomerációs szintre helyezi a döntési jogkört.
3. Ha az ítélet a 15 évet meghaladja, vagy az ítélet tartamától függetlenül az elkövetett bűncselekmény a nemi élet szabadsága és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények (szexuális bűncselekmény), vagy a Btk. 160. § (2) bekezdése szerint minősülő emberölés (emberölés minősített esetei) közé tartozik, akkor a Központi Kivizsgáló és Módszertani Intézet (a továbbiakban: KKMI) végzi a kategória-besorolásokat.

A fentiek alapján kitűnik, hogy az új szabályozási környezet a KKMI szerepét is jelentősen átalakította, illetve a jogalkotói célokhoz köthetően erősítette és racionalizálta annak működését. A KKMI már a 2013-as törvényben is novumként jelent meg, és a jogszabály szerint minden olyan elítéltet, akinek az ítélete az egy év hat hónapot meghaladta (meghatározott kivételek mellett), a KKMI-be kellett volna kivizsgálásra szállítani. Ez tehát egy elítéltek befogadására alkalmas önálló intézményt (kvázi börtönt) feltételezett, ami azonban nagyrészt költségvetési okokból ebben a verziójában nem valósult meg.

Azonban belügyminisztériumi támogatással 2021-től, a Budapesti Fegyház és Börtön területén kialakításra került a KKMI elítéltek befogadására is alkalmas részlege, melyben megkezdődhetett egy meghatározott elítélti kör központi befogadása és kivizsgálása (kockázatelemzése). Így a szexuális bűnelkövetők, az emberölések minősített esetei, illetve a hosszú ítéletes (15 év feletti ítélet) elítéltek a KKMI központi, budapesti részlegére kerültek szállításra, amint jogerőssé vált ítéletük.

Erre a szakmai munkára épült a szabályzó új logikája is, immár a kategória-besorolások végrehajtó szerveként. Racionalizálva a szakmai működést, a jogszabály 2024 márciusától már nemcsak központi, hanem területi illetékességek mentén decentralizált végrehajtási egységekhez rendelte a kivizsgálási és besorolási funkciót. A jogszabály tehát a KKMI központi részlege mellett annak területi (KKMI agglomerációs szervezeti egységei) osztályait is nevesíti, akik a középírányító szerv részeként, de az ország 5 különböző pontján (Budapest, Szeged, Szombathely, Tiszaölök, Vác) területi illetékesség szerint működnek. Ezek az osztályok de facto meg is kezdték működésüket, így az új törvényi környezet racionalizálta, a bv. szervezet pedig működő rendszerré tette a KKMI korábbi koncepcióját.

A kategória-besorolás módszertani keretei

Fontos működési elem, hogy kategória-besorolás mellett az elítéltek számára speciális programokba vagy speciális részlegekre való bevonásra is javaslatot lehet tenni, azaz a kockázatok felmérése mellett kezelési javaslatok előirányzása is cél. Ennek a kettős célnak megfelelően a kockázatelemzési, valamint a reintegrációs programok kiválasztását elősegítő vizsgálat az alábbi módszertani szempontok figyelembevételével lehetséges.

- Az elítélt által elkövetett bűncselekmény jellemzői: Azaz a cselekmény erőszakos, vagy kiemelt tárgyi súlyú jellege, folytatódó elkövetői jellege stb.
- A szabadságvesztés büntetés tartama, illetve annak hátralévő része és végrehajtási fokozata: Azaz, hogy az elítélt milyen hosszú ítéletet vagy ítéleteket kapott, meddig kell a büntetés-végrehajtási rendszeren belüli tartózkodását tervezni. A végrehajtási fokozat pedig alapjaiban határozza meg (garanciális szabályként is), hogy kit milyen kezdeti kategóriába lehet és nem lehet sorolni.
- Az elítélt kriminológiai jellemzői: Az elítélt jogi és kriminológiai értemben vett visszaesése, korábbi normaszegései, korábbi bűncselekményeinek jellege, fokozata.
- Az elítélt visszaesési és fogvatartási kockázata: A felmérni kívánt visszaesési és fogvatartási kockázatokat (szuicidum, szerhasználat, agresszivitás, kiszolgáltatottság stb.) a jogszabály² taxatívén rögzíti. Az elítélt kockázati szintjei segíthetnek a kategória-besorolásban is, de kiemelten a biztonsági szükségletek és speciális programok/részlegek meghatározásában játszanak szerepet.
- Az elítélt korábbi fogvatartása során tanúsított magatartása: Azaz a korábbi fogvatartása(i) alatt tanúsított fegyelemsértései, annak erőszakos jellege.
- Az elítélt kockázatelemzési vizsgálat során tanúsított magatartása: Az elítélt befogadás során tanúsított együttműködési hajlandósága, a befogadására szolgáló részlegen eltöltött ideje alatti fegyelemsértései, erőszakos cselekményei és jutalmak.

Ezen szempontokat a Bv. tv. határozza meg, így a besorolások meghatározásában és a bírói felülvizsgálatokban is ezen jellemzőkre kell tudni visszavezetni a döntéseket. A hat szempont közül az elítéltek visszaesési és fogvatartási kockázata egy önálló, külön kockázatelemzési rendszer eredménye, mely a kategória-besorolás mellett elsősorban a kockázatok csökkentésére irányul, és reintegrációs programok kiválasztását segíti elő. Technikailag tehát két kockázatelemzést értelmel a jogszabály, az egyik – a visszaesési és fogvatartási kockázatok felmérése – a másik részeleme, alpontja, melynek

2 A szabadságvesztés, az elzárás, az előzetes letartóztatás és a rendbíróság helyébe lépő elzárás végrehajtásának részletes szabályairól szóló 16/2014. (XII. 19.) IM rendelet 30. § (2) bekezdés

jogszabály által rögzített keretei, külön szempontrendszere és módszertana van, így azt indokolt külön alfejezetben részletesen is bemutatni.

Az elítéltek visszaesési és fogvatartási kockázatelemzésének eszköze és keretei

Az elítéltek visszaesési és fogvatartási kockázatelemzése intézményileg két területre tagozódik. A jelenlegi rendszerben az elítéltek többségét a bv. intézetek helyi szinten vizsgálják, míg a kiemelt tárgyi súlyú elítélti kör esetében már központilag zajlik a kockázatelemzés, mely módszertanilag tartalmazza a bv. intézeti gyakorlatot is, azonban azt kiegészíti más eljárásokkal. A kockázatelemzés során – a jogszabályi rendelkezésnek megfelelően – az alábbiakban meghatározott kockázatok köre kerül felmérésre:

- fogolyszökés és annak kísérlete,
- öngyilkosságra vagy önkárosításra irányuló szándék, magatartás,
- bármely személy elleni erőszakos cselekmény vagy annak kísérlete,
- a bűnözői, illetve a fogvatartotti szubkultúrában betöltött vezetői, szervezői, végrehajtói szerep, tevékenység (akár saját személyiség, fizikai erő vagy társas kapcsolatok révén),
- a bűnözői, illetve a fogvatartotti szubkultúrában betöltött alacsony, kiszolgáltatott, veszélyeztetett szerep, sérülékenységi,
- pszichoaktív szerrel való visszaélés.

A kockázatelemzés eszköze az úgynevezett Prediktív Mérőeszköz (a továbbiakban: PME), amely technikailag egy szoftver, és mint ilyen, áttekinthető keretet biztosít a kockázatelemzés alapját képző adatok gyűjtésének, illetve a kérdésekre adott válaszok alapján a kockázati szintek megjelenítésének. A kockázatelemzés során a bv. intézetek négy különböző szakterülete vesz részt, melynek során egymástól függetlenül hallgatnak meg fogvatartottakat, és töltnek ez alapján adatokat a PME rendszerébe. A négy szakterület bár ugyanabba a szoftverbe tölti az adatokat, technikailag négy különböző kérdéssort vesz fel a fogvatartottakkal:

- A nyilvántartási szakterület a kriminális háttérrel, a korábbi és jelenlegi fogvatartásra vonatkozóan adja meg például az ítélet adatait, a visszaesésre vonatkozó információkat. Elsősorban tehát statikus, a közhites nyilvántartásból kinyerhető, a bűncselekmények jellegéből és a fogvatartott kriminális életútjából fakadó adatokkal támogatja a kockázatelemzést.
- A reintegrációs szakterület a fogvatartott kapcsolattartására, családi hátterére, iskolázottságára, foglalkoztatottsági és anyagi helyzetére, szerhasználati és egyéb függőségekkel kapcsolatos múltjára vonatkozóan rögzít adatokat.

- Az egészségügyi szakterület az általános egészségi állapotról és betegségek meglétéről, a gyógyszeresedés tényéről, valamint az anamnézis alapján a szuicid vagy a szerhasználói előéletéről rögzít információkat (ez nem listázható vagy hozzáférhető módon gyűjti a szenzitív adatokat).
- A pszichológiai szakterület eljárása a leghosszabb, mely a pszichiátriai előzmények, az öngyilkosság, az önkárosítás, a pszichoaktív-szer-használat, illetve a fogvatartott antiszociális attitűdjei, agresszivitása területén gyűjt és értékel önbevallás alapon információkat.

A négy szakterület négy különböző információgyűjtésének megfelelően a szoftver moduláris felépítésű, az adatok szenzitív jellegét figyelembe véve jogosultsági rendszerre is komplex, hierarchikus szinten került kidolgozásra. Így például az egészségügyi adatokat nem egészségügyi személyzet nem láthatja, azokhoz nem férhet hozzá. A kockázatelemzést, azaz a fenti modulok szerinti információk felvételét első alkalommal az elítélt befogadásakor kell elvégezni, azonban egyes, a fogvatartást befolyásoló eseményekhez köthetően (rendkívüli események, intézetváltás stb.) a kockázatelemzést újra el kell végezni.

A hazai kockázatelemzési rendszer módszertani logikája nagyban hasonlít más európai országokban alkalmazott rendszer működési elvéhez. A rendszer alapvetően a fogvatartottak önbevallásán alapuló kérdőívre adott válaszokra épít, amit a szakterületi értékelések egészítenek ki. A rendszer tehát a fogvatartott által ismert (például bűncselekmény adatok) vagy a fogvatartott önbevallásán alapuló információkra épít. A négy szakterület mindegyike külön-külön végzi az adatfelvételt, azaz technikailag 4 szakterület 4 különböző kockázatelemzése zajlik le. Az összesített érték mindig a legmagasabb mért kockázati szinthez igazodik.

Egy példával élve, ha a reintegrációs tisztnek és a pszichológusnak önkárosítási előzményekről nem számol be az elítélt, vagy tagadja azokat, az ő értékelésük alacsony kockázat lesz. De az egészségügyi befogadásnál az elítélt az orvosnak már elmondja, hogy volt pszichiátrián öngyilkossági kísérlet okán, és/vagy a testén vizsgálat közben önkárosításból származó sérülések (például falc) láthatóak, így az orvos értékelése magas kockázatú lesz. Összességében az elítélt kockázati szintje tehát magas lesz. A reintegrációs tiszt nem fogja látni, hogy miért, azaz az egészségügy által felvett információhoz nem fér hozzá, csak azt látja, hogy a kockázati szint magas.

A fentiekben értelmezett visszaesési és fogvatartási kockázatelemzés tehát egy önálló eljárás, mely beágyazódik a kategória-besorolás menetébe. Az értékelés az elítéltek önbevallásán alapul, és legalább annyira a reintegrációs szükségletek, speciális részlegek kijelölése a célja, minthogy támpontként szolgáljon a kategória-besorolások menetében.

A kategóriarendszerben való előrehaladás és az elkülönítési szabályok

A kezdeti kategória-besorolás eredményeként az elítéltek egy adott kategóriában kezdik meg az ítéletük töltését. Együttműködési magatartásuk függvényében kerülhetnek idővel kedvezőbb vagy éppen szigorúbb kategóriába. A kezdeti besorolást érintő korlátozások a végrehajtás menetében már lazábbak, nem annyira kötöttek, sőt. A rendszer egyik lényegi eleme, hogy az elítéltek idővel jelentősen kedvezőbb kategóriába is kerülhetnek, mint amit a végrehajtási fokozatuk által behatárolt kezdeti besorolás engedett, de garanciális elemek természetesen ebben is vannak.

KATEGÓRIÁK	FOGHÁZ	BÖRTÖN	FEGYHÁZ
V.		↓	↓
IV.	↓	↓	↓
III.	↓	↓	
II.	↓	↓	(TÉSZ NEM LEHET)
I.			

5. táblázat: Az előmenetel lehetőségei a kategóriák között

Azaz például egy börtön fokozatú elítélt számára a teljes spektrum elérhető, de a fogház fokozatú elítélt számára a legszigorúbb, míg a fegyház fokozatú elítélt számára a legenyhébb kategóriába kerülés nem opció. A jogszabály a tényleges életfogytiglani szabadságvesztésre ítélt elkövetővel a legszigorúbb, ez esetben már a II. kategória sem érhető el.

Fontos változás továbbá az elkülönítési szabályok módosítása is. Az elmúlt évtizedek meghatározó szakmai kereteit jelentette, hogy az elkülönítési szabályok (is) a végrehajtási fokozatoknak voltak alárendelve. Azaz, ahogy az már korábban is említésre került, fő szabály szerint a fogház, a börtön és fegyház fokozatúakat el kellett egymástól különíteni. Az e mögött álló jogalkotói cél világos és egyértelmű, mindazonáltal egyrészt az elítéltek egymásra és társadalomra való veszélyességét a végrehajtási fokozat nem feltétlenül tükrözi, másrészt a végrehajtási fokozat az egyszeri cselekményhez és büntetéshez és esetleg az elkövető visszaesői minőségéhez, és nem az emberhez magához, annak későbbi viselkedéséhez, egyéb jellemzőihez van rendelve. Tehát példának okáért, ha valaki egy extrém erőszakos cselekményért kapott fegyházbüntetés után épp egy lopásért kiszabott fogház fokozatú büntetést tölt, akkor őt át kellett helyezni egy jóval enyhébb végrehajtási környeztet jelentő részlegre, sok esetben jellemzően nem erőszakos, vagy épp kisebb súlyú, első büntényes elkövetők közé, magas áldozattáválási kockázatot jelentve számukra.

A kategóriarendszer azonban nem a végrehajtási fokozatokhoz, hanem a kategóriákhoz rendeli az elítéltek elhelyezését és az ottani életfeltételeket, ami így jobban segíti az elítéltek szakmai szempontú elkülönítését és ezáltal másodlagos bűnmegelőzési funkciót is garantál. A jogszabály egyik legnagyobb hozadéka tehát, hogy a fokozatokból fakadó elkülönítési nehézségek és szakmai anomáliák csökkentésének lehetőségét adja, mely a szakmai elhelyezési szempontokon túl hatással van – a kedvezőbb helykihasználtság révén – a zsúfoltságra is. A szabályzó alapján együtt helyezhetőek el az:

- I. és a II. kategóriába sorolt elítéltek,
- III. és a IV. kategóriába sorolt elítéltek,
- IV. és az V. kategóriába sorolt elítéltek.

Az elhelyezési lehetőségek ilyen irányú módosítása egyben széles szakmai lehetőséget biztosít a bv. intézetek számára, hogy a zárkaösszetételeket az elítéltek személyiségének megfelelően alakítsák, ugyanakkor hatalmas felelősséget is ró a szervezetre, hogy megfelelően éljenek ezen lehetőségekkel.

A kreditrendszer

A kreditrendszer célja, hogy motivációs rendszerként szolgáljon, illetve a fogvatartottak kategóriákon belüli mozgásához objektív alapokon nyugvó keretet adjon, azaz a progresszivitás és egyéniesítés elvéhez híven, a fogvatartott érdekelt és motivált legyen arra, hogy a büntetés-végrehajtási szervezet által biztosított, reintegrációt szolgáló apparátust igénybe vegye.

A kreditrendszer lényege, hogy a kezdeti kategória-besorolást követően a fogvatartott krediteket gyűjt vagy veszít az együttműködése, illetve – akár a fegyelmi cselekményekben is mérhető – együtt nem működése alapján. Az egyes kategóriák közti mozgás a fogvatartott ítéllettartamához igazított, abból számított, megfelelő számú kredit megszerzése esetén lehetséges. Mivel a kreditrendszer biztosítja a kategóriák közti előmenetelt, egyben meghatározza az elítélt életrendjét is. Így a törvény koncepcionális kidolgozása során is kiemelt figyelmet kapott annak etikai háttere, módszertani elvei és a szigorú garanciális elemek megeremtése is. A rendszer működését az alábbi alapelvek határozzák meg:

- A kreditrendszer a fogvatartott aktív együttműködését feltételezi, és azt „díjazza” kreditek megszerzésével, ezzel biztosítva a büntetés-végrehajtási szervezet és a büntetési célok nagyobb fokú érvényesülését.
- A fegyelemsértés hiánya még önmagában nem jelent aktív együttműködést, azaz a passzivitás nem ad okot a creditszerzésre.

- Az aktív együttműködési hajlandóság tehát nem valaminek a hiányát, hanem valaminek a meglétét, elvégzését vagy megszerzését feltételezi, ezért a kredit-szerzés mellé lehetőleg objektíven mérhető vagy értelmezhető tevékenységet, eredményt, kimenetet kell rendelni.
- A creditszerzési lehetőségeket biztosítani szükséges a fogvatartottak részére, annak hiányában (egyfajta jogi garanciaként) az elítélt automatikusan megkapja a krediteket.
- A kreditrendszer alapján a kategóriák közti előre menetel időarányosan és fokozatos elven történik, míg a visszasorolás más elvet követ. A fegyelemsértések súlyát és tendenciáit figyelembe véve a visszasorolás kategorikus is lehet.
- Ha valaki a kezdeti kategória-besorolásból nem megy előre, az nem büntetésként értelmezendő, mindössze az együttműködési hajlandóság hiányában a büntetés-végrehajtási szervezet nem biztosít – szervezeti bizalmat is feltételező – enyhébb végrehajtási szabályokat.

A creditszámítás és az előmenetel logikája

A fogvatartottak számára az ítélettartamból kerül meghatározásra a megszerzhető kreditek száma, mely megegyezik az ítélettartam hónapjaival. Azaz egy 10 éves ítélet 120 megszerzhető kreditet, egy 5 éves ítélet 60 megszerzhető kreditet jelent. A fogvatartott csak akkor léphet előre a kategóriák között, ha a megszerzhető kreditek egy adott százalékát megszerezte.

A százalékos felosztás annak függvényében alakul, hogy ki melyik kategóriában kezdte a büntetését és végrehajtási fokozatának függvényében mennyit mehet előre, azaz hány előrelépési lehetősége van. Minél szigorúbb kategóriában kezdte valaki a büntetését, annál több a lehetőségek száma (nem mindegy, hogy eleve II. vagy IV. kategóriában kezdte az ítélet töltését). Mivel az egyes kategóriák közti váltást lehetővé tevő kreditek száma az ítélet hosszához van arányosítva, így a hosszabb ítélet időben lassabb, a rövidebb ítélet gyorsabb előmenetel lehetőségét biztosítja. A rendszer elvi logikáját az alábbi ábra és példa mutatja:

4 ÉV BÖRTÖNBÜNTETÉS 48 hónap = 48 kredit				
Előmeneteli lehetőségek	IV. ➡	III. ➡	II. ➡	I.
Arányos előmenetel	25%	25%	25%	25%
Arányosan megszerzhető/ megszerzendő kreditek	12	12	12	12

6. táblázat: Az előmeneteli rendszer logikája

A példa alapján az elítélt egy 4 év börtön fokozatú ítélet kap, azaz 48 kreditet szerezhethet (4x12 hónap alapján) a fogva tartása alatt. A példában a kezdeti kategóriabesorolása IV., így a jogszabálynak megfelelően az I. számára elérhető legkedvezőbb kategória. Ennek megfelelően a IV. és az I. kategória közti tartamot négyfele osztjuk arányosan. Így az elítélt az ítélettartamhoz arányosítva a kreditek (és az ítélettartam) negyede (25%) megszerzése után kerülhet kedvezőbb kategóriába (a példában ez 12 kredit). A példa természetesen egy egyszerű esetet vesz alapul, amihez képest nagyon bonyolult, kevésbé áttekinthető helyzetek is előállhatnak, mely a korábbiakban már említett nagyon bonyolult fogvatartásba vetési szabályokból fakadnak.

A rendszer előnye, hogy a jogerős ítélet dátumához igazítva a személyi állomány és a fogvatartott is előre látja az előresorolás potenciális dátumát. Tehát a befogadás pillanatában látható, hogy az elítéltnak meddig, mit kell teljesíteni, és azt mikor és milyen módon fogják értékelni. Minden elítélt tudni fogja, hogy mennyi kreditre van szüksége ahhoz, hogy másik kategóriába kerüljön, így rajta áll, hogy azokat megtartja-e, új krediteket megszerz-e, vagy sem. A kreditrendszer ezzel egyrészt növeli az objektivitást, másrészt az elítéltek részére kiszámíthatóságot is biztosít, harmadrészt egy olyan progresszív előmeneteli lehetőséget ad, ami a végrehajtási fokozatok rendszerében nem volt biztosított.

A creditszerzés és kreditvesztés lehetőségei

A creditszerzés lehetősége minden fogvatartott számára, minden bv. intézetben elérhető és biztosított kell, hogy legyen. Az elérhető tevékenységi körök változhatnak az egyes bv. intézetek profiljaitól és adottságaitól függően, így nyilván más lesz egy agrármunkáltatást biztosító és más egy szigorúbb biztonsági követelményekkel bíró bv. intézetben. Ennek okán jogszabályban is csak a creditszerzés kereteit, főbb formáit volt célszerű deklarálni, de végrehajtási szempontból creditszerzésre tipikusan az alábbi lehetőségek adódnak:

- iskolarendszerű képzések, szakképzési programok,
- munkáltatásban való részvétel,
- felajánlott terápiás programok,
- a fogvatartási és visszaesési kockázatok csökkentésére irányuló és reintegrációs célú programok (kábitószer-használat megelőzése és az alkoholfogyasztás problémáinak megelőzése, agressziókezelő csoportfoglalkozások stb.),
- reintegrációt és munkaerőpiaci integrációt célzó, illetve bűnmegelőzési célú programok, tanácsadás, konzultáció,
- jóvátételi programok stb.

Az elítéltek számára az ítélettartam hónapjaiban kifejezhető mennyiségű kredit gyűjthető, fő szabály szerint 1 hónapra vetítve 1 kredit szerezhető, ami mellé a kapott jutalmak, illetve egyéb esetleges kiegészítő lehetőségek társulnak, azonban ezek megszerzési lehetőségei időszakosak és korlátozottak (például megszerzett iskolai végzettség). A krediteket 6 havonta a BFB írja jóvá, azaz fő szabály szerint 6 havonta legfeljebb 6 kreditet. Mindazonáltal fontos leszögezni, hogy bár 1 hónapra vetítve 1 kredit szerezhető, a BFB-nek nem egyes hónapokról kell döntenie, hanem egy hathónapos periódust értékel. A BFB mérlegeli a fogvatartott munka- és oktatási teljesítményét, együttműködését, felmerülő kockázatait, de legalapvetőbben azt, hogy a felkínált lehetőségekkel az elítélt tudott-e, kívánt-e élni, vagy sem.

Az elítélt a kategóriák közt tehát akkor mehet előre, ha aktív együttműködés fejében krediteket szerez, míg fegyelemsértések esetén krediteket veszíthet, mely lassíthatja az előmenetelt, vagy akár vissza is sorolódhat kedvezőtlenebb kategóriába.

A progresszivitás érvényesülése a kreditrendszerben

A kategória- és kreditrendszer egyik szakmai előnye abban ragadható meg, hogy az elítéltek számára érdemi, ráadásul saját maguk aktív közreműködése által vezérelhető előmenetelt kínál, amivel párhuzamosan széles eszköztárat biztosít a bv. intézetek részére, amivel az együttműködésre, illetve annak hiányára is tud reagálni.

- Súlyos rendkívüli eseményhez köthetően az intézetparancsnok akár 2 kategóriával is visszasorolhatja a fogvatartottat (azonnali kategória visszasorolás). Ilyen rendkívüli esemény például pszichoaktív szer birtoklása, kereskedelme, vagy bűncselekményt megvalósító, személy elleni erőszakos vagy súlyos sérülést okozó fegyelemsértés. Ebben az esetben bv. bírói kontroll mellett tud a bv. intézet parancsnoka dönteni, melyben a fegyelemsértés mellett például a fokozatosság elvét is érvényesíteni kell. Mindazonáltal ez az intézkedés jóval komolyabb következményekkel jár, mint a korábbi rendszerben a végrehajtási fokozatok esetén szigorúbb rezsimbesorolás. Az elítéltnak természetesen van lehetősége visszakerülnie az eredeti kategóriájába, a kezdeti kategória-besorolás és az ítélettartam függvényében akár 6 hónap, de legfeljebb egy év alatt, ha az időszakban az elítélt együttműködő magatartást tanúsít.
- A másik oldalon a bv. intézet számára széles méltányossági lehetőséget is biztosít a szabályzó, amivel részben növelhető a motiváció, másrészt van lehetőség a kisebb súlyú fegyelemsértések, vagy az időszakos passzivitás következményeit ellensúlyozni, mérlegelni, és díjazni az elítéltek változó magaviseletét, tendenciáit. Ennek keretében például méltányosságból kisebb súlyú fegyelemsértés esetén három hónapra, közepes súlyú fegyelemsértés esetén hat hónapra felfüggeszthetik a kreditpont levonást, és ha az elítélt ez

idő alatt jó magaviseletet tanúsít, a levonást mellőzhetik. Hasonló módon fontos motivációs eszköz, hogyha az elítélt elérte a kategória-előresoroláshoz szükséges kreditek hetvenöt százalékát (tizenöt évet meghaladó szabadságvesztés esetén a kategória-előresoroláshoz szükséges kreditek ötven százalékát), akkor az előrehaladására figyelemmel a BFB méltányosságból a hiányzó krediteket jóváírhatja számára. Így hosszabb értékelési időszak esetén akkor is fenntartható a motiváció, ha egy adott időperiódus elején az elítélt passzív volt, vagy krediteket veszített.

Az elítéltek által bejárható ívet a kategóriarendszer szélesebb skálán biztosítja, mint a korábbi jogi környezet, de a szigorítási és enyhítési lehetőségek is jóval túlmutatnak az eddigi jutalmak/fenyítések és a rezsimek lehetőségein. Annak érdekében, hogy a visszaélésszerű működést minden irányban ki lehessen védeni, a lehetőségek mellé bv. bírói és bizottsági kontrollmechanizmusokat is rendel a szabályzó.

A speciális részlegek

A speciális részlegek jellemzően olyan elkülönített részlegek, melyek célja, hogy a fogvatartottak egy meghatározott csoportjának valamely fogvatartási, egészségügyi, reintegrációs vagy biztonsági szükségleteire tudjon reagálni. Működési keretük ezen célok szerint kerül kialakításra, speciális jellemzőjük, hogy az elítéltek végrehajtási fokozat és kategória-besorolástól függetlenül együtt helyezhetőek el, és a kategóriáktól függetlenül kialakított saját életrendje és végrehajtási szabályai vannak. Tipikus speciális részleg a pszichoszociális vagy a gyógyító-terápiás részleg, melyek az elítéltek egészségügyi és terápiás szükségleteinek megfelelően lettek kialakítva. Az első büntényes elítéltek részlege elsősorban a börtönártalmak csökkentése, míg a hosszúidős speciális részleg a biztonsági igények mentén került kialakításra. A speciális részlegek tehát működésüket tekintve a kategória-rendszeren kívül esnek. Mivel a részlegek rezsimszabályai sajátosságok, így az ott elhelyezett elítéltek esetében nem értelmezhető az „előmenetel”.

A speciális részlegekre helyezés előtt azonban az ott lévő fogvatartottak is besorolásra kerülnek valamilyen kategóriába, a speciális részlegre helyezés ettől függetlenül, más szakmai szempontok szerint történik. Mivel a speciális részlegeknek minden esetben saját programja, tematikája van, így a creditszerzés az esetükben is biztosított. A speciális részlegekről való kikerülést követően az elítéltek az eredeti kategória-besoroláshoz képest szerzett kreditjeinek megfelelő kategóriába kerülnek.

Kontrollmechanizmusok

Az új jogszabályi környezet nagyobb szakmai önállóságot biztosít a büntetés-végrehajtási szervezetnek, de ennek fejében a koncepció számos új garanciális elemet is

beépített a szabályzóba. Ez részben a bv. bíró jelentette kontrollmechanizmusokat, részben pedig szervezeti és szabályozási megoldásokat jelent.

A garanciális elemek közt maga a végrehajtási fokozat tovább élő szerepe a legfontosabb, mely a cselekmény tárgyi súlyából kiindulva szab korlátokat a szigorítás és enyhítés lehetőségének. A végrehajtási fokozat tehát a bírósági ítéletből fakadóan határozza meg a kezdeti kategória-besorolás és a kategóriarendszerben való előmenetel lehetőségeit is.

Mindemellett a bv. bírói szerepkör is szélesedik, melyek közül az alábbiakat kell kiemelni:

- Szigorúbb kezdeti kategória-besorolás esetén, ha a fogház fokozatú elítéltet a IV., vagy a börtön fokozatú elítéltet az V. kategóriába helyezik, úgy az elítélt bv. bírói felülvizsgálatot kérhet. A szabályzó tehát lehetőséget ad a büntetés-végrehajtási szervezetnek a szigorításra, ha a kategória-besoroláshoz köthető vizsgálat alapján ezt indokoltnak tartja, azonban ezt a döntését a bv. bíró előtt is indokolt módon kell tudnia megvédeni.
- Az azonnali kategória-visszasorolás lehetőségeit a jogszabály felsorolásszerűen megadja, és a kreditrendszerbe építve is tartalmaz olyan elemeket, melyek célja, hogy ellensúlyozzák a visszaélési lehetőségeket. Mindemellett az elítélt szintén kérheti a bv. bírói felülvizsgálatot, melynek keretében a fenyítés indokoltsága, megfelelő kivizsgálása stb. mellett az intézkedés fokozatossága, arányossága is értékelhető.
- A töltött ítélete mellett az elítélt újabb szabadságvesztése(i) esetén – ha azok nem is szigorúbbak, de együttes tartamuk az 5 évet meghaladja – lefolytatható az elítélt újbóli kategória-besorolása. Ebben az esetben, ha az elítélt a már megszerzett kedvezőbb kategóriájából szigorúbbra kerül visszasorolásra (a szabályzóban: kockázatelemzés alapján történő kategória-visszasorolás), szintén kérheti a bv. bírói felülvizsgálatot.
- A kategóriák közti előrehaladást a kreditrendszer biztosítja, így annak működése is meghatározza az elítéltek életrendjét. A jogalkotó így szintén bv. bírói kontrollt rendelt ennek működési felügyeletére. Az elítélt akkor kérheti a bv. bírói felülvizsgálatot, ha ítélete meghatározott százalékának letöltése esetén nem tudott kedvezőbb kategóriába kerülni, mert nem gyűjtött elég kreditet. A bv. bíró ez esetben azt vizsgálja, hogy a kreditek meg nem adása vagy levonása mögött a büntetés-végrehajtási szervezet részéről visszaélésszerű gyakorlat áll-e, illetve hogy mennyire indokolható az adott döntés, tehát, hogy a bv. intézet megadta-e kellő mennyiségű lehetőséget a creditszerzésre.

Szintén garanciális elemként értelmezhető, hogy a kategória-besorolásokhoz köthető döntéseket a Bv. tv. különböző illetékességi és hatásköri szintekre helyezi. Így az ítélet-tartam hosszának és az elkövetett bűncselekmény súlyosságának függvényében helyi,

agglomerációs, vagy központi hatáskörbe helyezi a döntési kompetenciákat. Részben a büntetési célok érvényesítése, részben a visszaélészerű működés akadályozása volt a célja annak is, hogy a kategóriák közti előmenetel az ítélettartamból számítottan csak időarányosan lehetséges. Azaz kreditek gyűjtésével sem lehet a kategóriák közt relatíve gyorsan „előreugrálni”.

A rendszer előnyei és hátrányai

A 2024-ben életbe lépett jogszabály-módosítás célja a korábbi szabályozási környezet diszfunkcióinak ellensúlyozása volt. Mindazonáltal a törvénymódosítás által létrehozott rendszer nemcsak néhány ponton változtatta meg a szakmai kereteket, de gyökeresen más logikai működést feltételez, mint a korábbi végrehajtási struktúra. A büntetés-végrehajtás működési kereteit érintően az elmúlt 60 év legnagyobb koncepcionális módosítása volt, melynek természetesen a maga előnyei mellett megvannak a maga nehézségei is, melyek főleg az átállás időszakában jelenthetnek kihívásokat.

A végrehajtási fokozatok rendszere sokkal inkább a múltban elkövetett bűncselekmény tárgyi súlyát fejezte ki, de nem tudott reagálni a fogvatartott aktuális együttműködésére, veszélyességére, a börtönön belüli magatartására hosszú évek távlatából sem. A végrehajtási fokozatok és az arra épülő rezsimrendszer ehhez túl merevnek bizonyult, így szükséges volt egy olyan új rendszer bevezetése, amelyik rugalmasabban és dinamikusabban képes kezelni magát a fogva tartást és a fogvatartottat egyaránt, ami egyben azt is jelenti, hogy perspektívát ad az elítélteknek a szabadságvesztés időtartamára (még a tényleges életfogytiglani szabadságvesztést töltő elítéltek számára is), reagálva a bv. intézet falai közt tanúsított magatartásukra és együttműködési hajlandóságukra, melyre a korábbiakban kevésbé nyílt lehetőség.

A törvény végleges változatában számos kompromisszumos megoldás született, melynek előnye, hogy széles szakmai konszenzus mellett került kialakításra. Bár a jogszabály-módosítás, illetve annak alapkonceptiója a BvOP részéről indult, az Igazságügyi Minisztérium a másfél-két évig tartó előkészítő munka során mindvégig igyekezett a Belügyminisztérium, a Kúria, az Országos Bírósági Hivatal és az Ügyészség szakmai szempontjait is megjeleníteni, érvényesíteni, valamint az egyeztetések során több esetben az Alapvető Jogok Biztosának Hivatala és a Magyar Ügyvédi Kamara is képviseltették magukat.

Az új szabályzó ennek megfelelően egy olyan szabályozási környezetet hozott létre, melyben a büntetés-végrehajtási szervezet egyrészt nagyobb önállóságot kapott, másrészt ezzel együtt nagyobb felelősséget is. A nagyobb besorolási szabadság mellett a korábbiakhoz képest sokkal erősebb bírósági kontrollmechanizmusok is társulnak a működés felügyeletére. A visszaélések elkerülése érdekében a kreditrendszer

működtetéséhez a szabályzó – egy jogszabálytól alapvetően idegen módon – sokrétű számítási módszerről rendelkezik, így bár a törvény logikája egyszerű, a háttérben álló működési logika sokszor kifejezetten összetett és bonyolult.

A korábbi, merev besorolási és előmeneteli struktúrát jelentő végrehajtási fokozatok rendszeréhez képest a jelenlegi szabályzó progresszívebb működési kereteket adott, ami az elítéltek részére nagyobb előmeneteli és „önrendelkezési” lehetőségeket, a büntetés-végrehajtási szervezet részére pedig hatékonyabb korlátozó eszközöket jelent. A merev besorolási és előmeneteli struktúra tehát lazult, azonban ehhez időbeli korlátokat is rendelt a jogalkotó, tehát nagyobb, de lassabb pályáívet tudnak az elítéltek bejárni.

Emellett fontos változás, hogy a végrehajtási fokozatok helyett a kategóriák határozzák meg az életrendet, de a végrehajtási fokozatok mégsem tűntek el a végrehajtásból. Egyrészt garanciális elemként, másrészt a Btk. részeként is megmaradtak. Így az ítéletek fogantatba vételét, az ítéletek töltésének sorrendjét, a kategória- és kreditrendszer számítási elveit is meghatározza. Ez nem az elítélt életrendjére, hanem a rendszer adminisztratív és végrehajtási működésére van közvetlen – bonyolító – hatással.

Végül, de nem utolsósorban pedig a büntetés-végrehajtási szervezetre nézve egyrészt előtérbe került a büntetés-végrehajtás szakmaiságának szerepe, növekedett a motivációs eszköztár, és a rendszer erősebben tud az elítéltek felelősségvállalására építeni (amely remélhetőleg pozitívan hat a fogvatartás biztonságára is). Másrészt pedig egy olyan rendszer jött létre, amely sokkal erősebben kontrollált, szabályozásában bonyolult kereteket jelent, melynek napi szintű végrehajtása továbbra is komoly energiákat és előkészületeket igényel a büntetés-végrehajtási szervezet részéről.

Felhasznált irodalom

- 16/2014. (XII. 19.) IM rendelet a szabadságvesztés, az elzárás, az előzetes letartóztatás és a rendbírság helyébe lépő elzárás végrehajtásának részletes szabályairól
1878. évi V. törvénycikk A magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekéről és vétségekről
2013. évi CCXL. törvény a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról
- EuroPris adatgyűjtés (2020): Designation of Regime and Security Levels. <https://www.euopris.org/epis/kms/?detail=402> (Letöltés ideje: 2024. január 13.)

